
KRITIKAI SZEMLE

SZÉKÁCS JÓZSEF MŰVÉRŐL*

Legyen szabad a rendelkezésemre álló néhány percben Székács József *Szerb népdalok és hősrégék* című könyvéről szólva három nézőpontra felhívnom a figyelmüket. Könyvéről elsősorban mint emberi dokumentumról szólnék, másodsorban művelődéstörténeti szerepéről, végül pedig sajátos esztétikai kvalitásaira utalnék, amit újabb méltatói leginkább elvitatnak tőle.

Tudvalévő, hogy a magyar műköltészet érdeklődése fokozottabban a 18. század végén fordul a szerb népköltészet felé. Kazinczy Ferenc a francia forradalom évében, 1789-ben fordítja magyarra a *Hasanaginicát*, rögtön Goethe után és nyomán, tehát az elsők között Európában. Attól kezdve 1836-ig, Székács könyvének megjelenéséig, e jó négy és fél évtized során a magyar „magas” költészet alakulástörténetében a szerb népköltészet egyre fontosabb funkciót lát el. Téves lenne a szerepét pusztán abban látni, hogy a szerb tízes, a „deseterac” csak alaki, vers-tani újítást hoz magával a magyar poézisben. Már Toldy Ferenc is rámutatott 1827-ben, hogy a tízszótagos, jobbára trochaikus lejtésű sorfajta nem csupán egy *verssor*, hanem *stílus* is. Ma ezt úgy mondanánk: a költészet struktúráképző eleme. Érdemes megállnunk Horváth János észrevételénél is, aki egy hatvan évvel ezelőtti tanulmányában hasonló mozzanatra utal: „A szerb modorú népiesség — írja — figyelmet érdemel a Petőfi előtti műköltői gyakorlat egészében is, mint olyan fajta népiesség, amely a műköltőt szabadon engedi érvényesülni, s nem csábítja arra, hogy népi alakká travesztálja önmagát, mi a magyar mintájú népiességben csaknem elkerülhetetlen volt Kisfaludy Károlytól kezdve.” Másképpen szólva: a deseterac nemcsak *formatörténeti*, hanem *költészet-történeti* feladatokat is ellát. S míg Kazinczy, Kölcsey, Vitkovics, Bajza s mások csak mintegy ízelítőt adnak belőle, Székács egész kötettel járul hozzá a magyar költői népiesség Petőfi felé mutató, fent említett irányának kibontakoztatásához.

Ezzel összefüggésben kell beszélnünk arról is, hogy talán ő az egyedüli a korabeliek közül, aki nem közvetve, különféle nyelvi szűrőkön

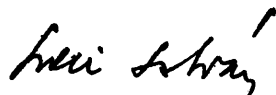
* Elhangzott Székács József *Szerb népdalok és hősrégék* (1836) című könyve hasonmás kiadásának, valamint Szeli István *Székács József és műve* és Stojan Vujičić *Székács József — Vuk Stefanović Karadžić szerb népdalok és hősrégék* című tanulmánykötetének bemutatóján, Újvidéken, a Matica srpska nagyter-mében 1987. január 29-én.

és áteresztő zsilipeken, írott szöveggé merevült állapotukban ismerte meg e népköltészeti termékeket, hanem az áttételek kiiktatásával, a velük való tartós, szinte fizikai érintkezés révén. Mert bármilyen nagy költői talentum ültette is át a szerb népénekeket az európai literatúrákban, a forrást jól ismerő olvasó azonnal megérzi azt a redukáltságot, ami a közvetítettségéből, a két- vagy többszörös nyelvi transzponáltságából származik. Itt mutatunk rá arra is: míg az európai irodalmak többségében a szerb népköltészet általában bizonyos történetfilozófiai vagy esztétikai elvek és elméletek visszaigazolására és fedezetül szolgál, addig Székács esetében nincs szó semmiféle teoretikus megfontolásról, irodalmi doktrína érvényesítésének az óhajáról, költészetten kívüli indítékáról. Valódi motivációjáról intim, érzelmi színezésű hangneme tanúsodik, amit a kötet minden darabján érzünk. Goethe, Puskin, Mickiewicz, Bowring, Mérimé, Therese, Jakob s mások átköltésein nyomát sem találjuk a közös történelmi sors hasonló élményeiből és tapasztalataiból táplálkozó, az állandó emberi érintkezésből és együttélésből eredő stílyomoknak, viszont Székács verseinek stílusbeli és nyelvi felszereltsége éppen e tónusok és felhangok révén kelti az eredetihez közel álló költői hatást. Igaz, az említett fordítók közül nem egy a művészi tökély magasabb fokára jut fel, s egy elvont poétikai vagy verstani kritérium szerint fordítása — mint műalkotás — sikerültebbnek mondható. Székács azonban nem mesterségbeli feladatnak fogja fel vállalkozását. Őt a megismerés öröme inspirálja, s nem önmaga költői ambíciói fűtik, hanem az eredeti iránt érzett áhítatos tisztelet, egy akár etikainak is nevezhető meggyőződés, hogy a daloknak nem csupán formájához, metrumához, versképletéhez kell ragaszkodni, hanem az énekek szelleméhez és tartalmához. „Tudom — mondja könyve egy helyén —, hogy a méntékkel a művészetnek s a művelt füleknek egyaránt tartozom. Itt azonban inkább ménték elleni hűtlenséggel kívánok vádoltatni, mint hűtlenséggel az eredetinek értelme iránt.”

E ponton merül fel a *Szerb népdalok és hősrégék* harmadik értékelési szintjének a kérdése: lehet-e ma ezt a másfél százados fordítást, különösen a számtalan modern átültetés után, esztétikailag minősíteniünk, s benne értéket látunk? E kérdés megítéléséhez egy analóg példa lehet a segítségünkre. Puskin *Anyeginjének* Áprily-felé fordítása kétségtelenül modernebb, csiszoltabb, verstechnikai megoldásaiban tökéletesebb, mint Bérczy Károly mintegy száz évvel korábbi átültetése. Viszont a Puskin korához még közelebb álló magyar versmodor, a puskini beszéd akusztikája, a magyar szöveg biedermeier hangulata olyan többletet kölcsönöz Bérczy fordításának, ami a mainak természetzerűleg nem lehet sajátja. Ugyanígy Székács magyarul megszólaló szerb népdalaiba is át sugárzik valami a 19. század elején Vuk által lejegyzett szövegek nyelvi erejéből, az akkor használt szerb népnyelv sajtáságaiból. Tudjuk, hogy a szerb népénekek sem Vuk korában születtek, de az egész Euró-

pa az akkor lejegyzett szövegekből, az akkor beszélt és írásba foglalt szerb nyelv szintjén ismerte meg őket. Székács fordításainak autentikusságát tehát a lejegyzés egyidejűsége is támogatja: a régi és a népi együttes hatása, amelyek tudatunkban közismerten rokon értelmű fogalmak.

Korántsem az a szándékunk, hogy e jubiláris alkalomból ragyogóvá csiszoljuk Székács nevét vagy talmi fénnel övezzük művét, amely önmagában csak szerényen világít. Kötelességünk viszont, hogy megtisztítsuk az idő rárakódott porától, s hogy ismét láthatóvá tegyük, amit már elrejt szemünk elől a századok homálya. Így pl. azt is, hogy Székács érdemének tudjuk be a szerb népköltészet organikus beépülését a magyar irodalom szervezetébe, ami jelentősen előmozdította a magyar reformkori népiesség kibontakozását a demokratikus tendenciák jegyében, valamint a Petőfivel és Arannyal csúcsaira feljutó költészetünk kivirágzását. Míg más nemzeti irodalmak életében és fejlődésében a szerb népköltészet szinte mindvégig megmaradt az ízlésdivattal változó átmenetiség vagy a történelmi véletlen esetének, a magyarban szerves részévé vált az irodalmi kibontakozásnak. Székács művére tehát ma is úgy kell tekintenünk, ahogy jó száz esztendővel ezelőtt Gyulai Pál is értékelte: követésre és továbbfejlesztésre érdemes, serkentő példára.

EGY KÖNYV ÜNNEPE*

Egy könyvet ünnepelünk most. Gyönyörű könyvet. Mámorító könyvet. Boldogság-könyvet. Pedig e könyvben mennyi szenvedés és mennyi harc, mennyi gyász és búcsúztatás, mennyi fájdalom! És mennyi szerelem, emberüdvösség, harmat, arany-suhogás, életrejelem, könny, zuhogó vér, zöld varázs, lobogó fekete ragyogás. Egy nép egyszerű, pázsitos életének szitafátyulai párolognak itt, egy önmagát-megvalósítva hullámgyötremlű nép szabadságharcainak történelem-pillanatai szikráznak itt, mint kardvasra csapódó kardok, pajzsvasra csattanó buzogánytüskék, balta-élek. És micsoda modern költészet itt, e verssorokban, az elemi költészet torlódó és habzó dagályapálya, szélsuhogása kalászos fűmezőn, csipkedörgése, sziklákat,

* Elhangzott a Magyar Rádió, az Újvidéki Rádió és a TIT budapesti irodalmi szakosztálya szervezte *Szerb népdalok és hősvégék Székács József fordításában* című könyvbemutató bevezetőjeként a budapesti Kossuth Klubban 1987. február 16-án.